

BOŽÍ KRÁLOVSTVÍ VE STARÉM A NOVÉM ZÁKONĚ

Petr Chalupa

S představou o bohu jako o králi se Izrael setkal během svých dějin ve svém okolí. Ve Starém i v Novém zákoně patří tato představa k jedné ze základních představ o Bohu. Tři prvky utvářejí tuto představu: Bůh sídlí jako král na trůně ve své síónské svatyni, je stvořitelem světa a zároveň zachráncem chudých a slabých. U evangelistů Matouše, Marka a Lukáše zaujímá Boží království významné postavení. Boží království určuje Ježíšovo hlásání i jeho činy.

**DOC. PETR
CHALUPA, TH.D.**

Docent biblických věd Starého a Nového zákona, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, exegeze Starého zákona, vzájemný vztah diachronních a synchronních metod při výkladu biblického textu. Je ředitelem Českého katolického biblického díla.

Starý zákon

Boží království se obvykle považuje za novozákonní pojem. Ve Starém zákoně se tento pojem skutečně vyskytuje jen zřídkakdy.¹ Starý zákon se však objeví v jiném světle, když si všimneme Hospodinovy panovnické role. Bůh je král. Je ovšem nejen král, je také válečník (Ex 15,3), pastýř (Gn 49,24; Ž 23,1b-4), soudce (Ž 68,5), lékař (Ex 15,26), otec (Ex 4,22; Dt 32,6; Iz 1,2), matka (Nu 11,12; Iz 45,9-11; 49,14n.). To všechno jsou obrazy o Bohu, které starozákonnímu člověku vyplynuly z jeho životních situací.

Označení Bůh-pastýř navazuje na ochranu a vedení pastýře, které charakterizovaly obraz o panovníkovi ve starověkém Orientu. Metafoře pastýře ve 23. žalmu bychom měli rozumět jako výpovědi, která zpodobuje Boží péči prožívanou skutečností, jež pochází z obrazu pastýře.² Modlícímu se člověku poskytuje dobrý pastýř vše, co potřebuje pro život. Metafora dobrého pastýře znamená průlom v obvyklém chá-

pání Boha a umožňuje žalmistovi nový pohled na celý život. Biblické obrazy o Bohu jsou kulturov ovlivněné podoby zkušeností s transcendencí, které pomocí obrazů odhalují Boží bytí a jednání – a dovolují tak jim porozumět. Chceme-li objevit tento rozměr zmíněných zkušeností, nemáme jinou možnost než mluvit o Bohu pomocí obrazů. Takového druhu jsou i obrazy o Bohu kralujícím na Siónu.

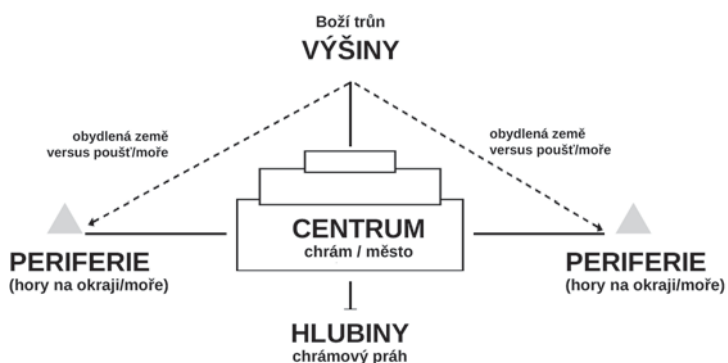
Z dějin náboženství

V Izraeli a Judsku byla představa o Božím království známá z okolních náboženství. V Mezopotámii a starověké Sýrii bylo překonání chaosu centrálním prvkem celého systému náboženských symbolů. Podle ugaritského eposu o Baalovi přemáhá královský bůh Baal každý rok v dramatickém souboji svůj kosmický protějšek Mot (smrt) i Jammu (moře) a stabilizuje tak řád v přírodě i ve společnosti.

Převzetí a proměna orientální představy o bohu jako o králi přinutila Izraelity formulovat víru v Hospodina z vlastní perspektivy. Nelze určit s jistotou, kdy k tomu došlo. Nejpravděpodobněji však někdy uprostřed doby královské (na přelomu 8. a 7. stol. př. Kr.), když byly v judském království vytvořeny institucionální a koncepční podmínky.

Obrazy božského krále na Siónu

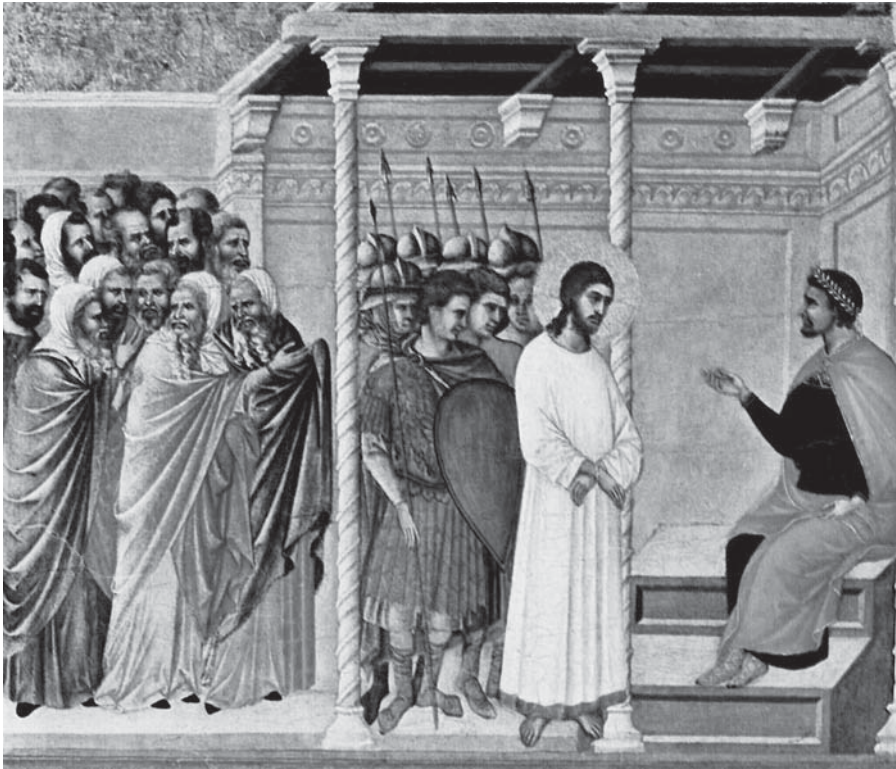
Izaiášovo vidění (Iz 6,1-5) je základním místem pro představu o Hospodinu jako o králi.³ Text hovoří o Hospodinu přímo jako o králi (Iz 6,5b) a rozvíjí dalšími výrazy téma Hospodinovy královské vlády. V představě jeruzalémských teologů o světě uprostřed doby královské vyniká vertikální osa, která je doplněna osou horizontální. Ve vertikální prostorové ose přesahuje Boží trůn chrám, horizontální osa zpodobuje oblast vlády královského Boha, totiž celou zemi, na níž se projevuje svatost, jež vyžaduje úctu. Graficky lze znázornit představu jeruzalémských teologů o světě takto:

Představa o Hospodinově královské vládě je základní výpovědí síónské tradice, která je rozvinuta vertikálně (výšiny-hlubiny) i horizontálně (centrum-periferie) v předexilních textech: Iz 6,1-5; Ž 93; Ž 46,2-8; Ž 48. Zde máme podstatné motivy a prvky, které dále utvářejí představu o Hospodinu jako o králi.

Boží království a stvoření

Nyní se budeme tázat, co znamená vyznání, že královský Bůh ze Siónu je stvořitel a král světa. Zvláštní význam má v rámci starozákonní víry ve stvoření založení královského trůnu. Jedním z hlavních textů, v nichž se projevuje souvislost mezi Hospodinovým kralováním a stvořením či uchováním světa, je 93. žalm.⁴ Hospodin se stal králem při stvoření a tato skutečnost určuje současný svět. Ve starověkých náboženstvích je chrám „nebem na zemi“ (Egypt), popř. „pojitkem mezi nebem a zemí“ (Mezopotámie), je tedy místem, od něhož odvozuje svůj původ celý svět. První pahorek, který se objevil po ustoupení potopy, je jakousi základnou, z níž stvořitel provedl oddělení jednotlivých prvků tvorstva a stanovil hranice mezi nimi. Na tomto místě postavený chrám navazuje na tuto nejstarší svatyni, kterou stvořitel zřídil na pahorku. 93. žalm vyjadřuje sice kosmologické souvislosti chrámu jinak než starověký Orient, ale podobně v nich vidí trvalý základ.

Známý evangelijní výjev (J 18, 33-38a) vypovídá o zvláštním charakteru Ježíšova království, které může pochopit pouze ten, kdo je sám „z pravdy“ a kdo má svůj původ v Bohu (srov. J 8, 42-47). Proto dialog mezi Ježíšem a Pilátem ústí do otázky nevěřícího: „Co je to pravda?“ (J 18,38a). Porozumění Božímu království tedy vyžaduje postoj víry vůči Ježíši, který vydal svědectví pravdě a tuto svoji úlohu svěřil církvi, aby ji uskutečňovala v síle a s pomocí „Ducha pravdy“.

Duccio di Buoninsegna: Ježíš před Pilátem, z oltářního obrazu z Dómu v Siena, 14. stol.

Zvláštností 93. žalmu je propojení dění na začátku se zakoušenou skutečností. Jeruzalémský chrám je místem, na němž lze zakoušet kosmické rozměry. V něm se bohoslužbou zpřítomňuje a chválou lidu slaví prvotní upevnění země.

Boží království a dovršení světa

Božský král je zachránce chudých a slabých. V textech z doby vyhnanství a pozdějších se představa o Božím království stává univerzální a týká se posledních věcí. Motiv eschatologické Hospodinovy královské vlády je vyjádřen jedinečným způsobem v posledních žalmech žaltáře. Bůh panující ze Siónu je zachráncem chudých, vykonává soud na konci světa (Ž 149,5-9) a ustavuje tak nové nebe a novou zemi (Ž 150).

Podle obrazu o Bohu, zachránce chudých, se nově definuje Izrael jako lid věrný Hospodinu, poslušný vůči Zákonu. Izrael chválí Boha, který se osvědčil nejen jako stvořitel a král, ale vždy také jako pomocník chudých a slabých (Ž 145,14; 146,7-9; 147,6; 149,4). Na tyto naděje mohl navázat Nový zákon.

Nový zákon⁵

Úryvky vybrané ze synoptických evangelií ukáží konkrétně, ve kterých slovech a činech dal Ježíš zakoušet Boží království.⁶ Vyprávění znázorňují, co znamená, že se „čas naplnil a Boží království přiblížilo“ (Mk 1,14-15).

Změnit směr

O galilejských rybářích, kteří byli povoláni k následování (Mk 1,16-20), se praví, že opustili všechno a následovali Ježíše. Těmto mužům se naplnil čas. Otevřely se před nimi nové možnosti. Už pro ně nemá smysl chodit dál po vyšlapaných cestách. Aktuální je obrácení, změna životní orientace a víra.

Lidé mohou být sami sebou

V Markově evangeliu čteme o uzdravení posedlého (Mk 1,21-28). Zde se ukazuje, co je také obsahově míněno plností času a blízkostí Božího království: lidé, kteří jsou ovládáni nečistými duchy, slogany a útlakem, se mohou stát svobodnými. To umožňuje nastávající Boží království: lidé mohou být sami sebou. Znamená to však také, že se bere vážně jejich jazyk, jejich jméno, jejich příběhy, protože lásku a odpovědnost mohou prožívat jen svobodní lidé.

Odvázat se povstat

Krátké vyprávění o uzdravení Šimonovy tchyně (Mk 1,29-31) vykresluje, k čemu vede blízkost Božího království: ulehnutí této ženy nesmí být tím posledním, co se o ní praví. Nic nemusí zůstat takové, jaké to je. Lidé mohou povstat, ženy se mohou odvážit povstat. Zmrtvýchvstání je možné.

Boží království nelze „udělat“

Boží vláda, kterou Ježíš praktikuje, se jaksi vnucuje. Lidé se mají stát svobodnými a zcela sami sebou. To však „neudělá“ ani sám Ježíš. Zmínka o modlitbě v samotě (Mk 1,35) odhaluje dynamiku

a jádro jeho poslání: Dostal úkol od Boha a nechává zahlednout Boží království. To je také důvod, proč nelze Ježíše zadržet, stejně jako nelze zadržet Boží panování: „Pojďme někam jinam, do blízkých městeček, abych i tam kázal, protože na to jsem přišel“ (Mk 1,36-38).

Zpochybnění některých starozákonních skutečností

Ve vyprávění o uzdravení malomocného (Mk 1,40-45) se nacházíme před zvláštním problémem. Při četbě příslušných ustanovení Zákona v Lv 13 si uvědomíme, že v případě malomocenství nejde v první řadě o jev lékařský, ale o jev teologický, kultovní a politický. Proto je malomocenství záležitostí kněze, nikoli lékaře. Kněz zjišťuje, zda je někdo postižen malomocenstvím, on také ověřuje, zda se někdo uzdravil. To však znamená: Kněz má moc, jak vyloučit malomocenstvím postiženého ze společnosti, tak také integrovat do společnosti toho, kdo byl zbaven malomocenství. Toto zákonodárství má mnoho společného s chrámem, který byl ekonomickým, politickým a teologickým centrem. Podle těchto zákonů byli lidé dělení kněžským rozhodnutím na čisté a nečisté, to znamená na lidi, kteří patří k národu, a na lidi, kteří k národu nepatří; na lidi, kteří Bohu nepatří. Nyní je jasný dosah Ježíšova jednání: Jestliže Ježíš zbavuje nemocného malomocenství a tak jej vrací do života, zpochybňuje tak nejen tehdejší kněžstvo, ale také chrámové zákonodárství. Také toto vyprávění můžeme chápat jako ilustraci dynamiky Božího království. Nepřeháníme, když řekneme: Tam, kde se šíří Boží vláda ve smyslu Ježíšově, ztratil svůj vladařský význam chrám i kněžstvo a zákonodárství, které je s ním spojeno. Princip „čistý-nečistý“, na jehož základě se lidé vylučují, je nahrazen principem darovaného života, podle něhož jsou lidé integrováni do společnosti. Ježíš prosazoval tento druhý princip a plně se postavil za vyloučené. Je jasné, že tato volba může vést ke konfliktům.

Slíbit odpuštění

Rovněž vyprávění o uzdravení ochrnutlého (Mk 2,1-12) můžeme číst jako nepřímý útok na chrám. Diskuse začíná Ježíšovým slibem, že ochrnutlému jsou odpuštěny hříchy. Právem se znalci Zákona bouří: „Vždyť se rouhá! Hříchy přece může odpouštět jenom sám Bůh“. Odvolávají se přitom na přesvědčení, které bylo silně zakořeněno ve víře židovského národa. Hřích se přece natolik dotýká podstaty stvoření a člověka, že jej nelze jen tak jednoduše odpustit. Odpuštění hříchů je stvořitelem děním a stvořitelem je pouze sám Bůh. Zajisté byla v Izraeli díky prorokům živá naděje na nový Boží stvořitelem čin. Lidé neváhali vykreslovat jej pomocí obrazů prvního stvoření nebo pomocí obrazů povolání národa, v nichž lidé zakusili osvobozující Boží zásah v dějinách. Snili o novém nebi a nové zemi (srov. Iz 65,17), o novém vejítí do zaslíbené země (srov. Iz 41,17-20), o novém, hlubokém vztahu k Bohu, o novém srdci, o novém začátku (srov. Jr 31,31-34; Ez 36,23-28). To vše se však očekávalo výhradně od Boha, jak dokládá chrámová liturgie v Den smíření. Jestliže Ježíš v našem vyprávění říká ochrnutlému „odpouštějí se ti hříchy“, pak je jasné, co znamená, že se čas naplnil a Boží království se stalo skutečností. Ježíš se skoro brání vykonat následující zázrak, který má tuto skutečnost potvrdit. Skutečný zázrak se nachází hlouběji: ve stvořitelské moci odpuštění hříchů, které je možné díky Boží vládě.

Darovat život

Princip „čistý-nečistý“, který Ježíš překonává principem darovaného života, se ukazuje také ve vyprávění o povolání Leviho a hostině s celníky a hříšníky (Mk 2,13-17). Ježíš povolává k následování, do svého společenství celníka, tedy spolupracovníka římské okupační moci. Jako by toho nebylo dost, praví se dále: „mnoho celníků a hříšníků zaujalo místo u stolu s Ježíšem a jeho učedníky“. Rozhořčení znalců Písma farizejského směru vychází z podobného principu, jako je princip „čistý-nečistý“: Podle jejich přesvědčení smazává Ježíš jasné hranice mezi božským a hříšným, mezi dobrem a zlem, což by mohlo mít teologicky, společensky a politicky nedozírné důsledky. Ježíš to ovšem vidí jinak: Jestliže nejen vychází vstříc hříšníkům a celníkům, ale nabízí jim blízkost společné hostiny, pak je něco takového možné jen proto, že přišlo Boží království (srov. k tomu Iz 25,6).

Jako rovní při následování

K tomu přistupuje ještě něco dalšího. Společná hostina, jak ji Ježíš pořádá, je otevřená všem. Společenství rovných lidí při hostině popírá sociální funkci stolu, tj. běžná rozlišování a uspořádání, která určují různá místa ženám a mužům, chudým a bohatým, Židům a ne-Židům, což je ohrožením řádu, zavedeného ve společnosti. Otevřená a rovná společenství při hostině je pro Ježíše viditelným projevem šíření Božího království (srov. k tomu L 22,27).

Königtum Gottes im Alten und Neuen Testament

Abstrakt: Die Vorstellung vom Königtum Gottes, die Israel religionsgeschichtlich vorgegeben war, entwickelte sich seit dem 8./7. Jh. v. Chr. zu einem der grundlegenden Gottesbilder des Alten und Neuen Testaments. Drei Motive bestimmen diese Vorstellung: Der Königsgott hat sich auf den Thron seines Heiligtums (Zion) gesetzt, er ist der Schöpfer der Welt und zugleich der Retter der Armen und Schwachen. Bei den Synoptikern nimmt die Rede von der Gottesherrschaft einen bedeutenden Raum ein. Die Herrschaft Gottes ist das Leitwort der Verkündigung und das Herzstück des Wirkens Jesu.

Kristus a apoštolové, 4. stol., Domitiliny katakomby

Slavit svatební hostinu

Tomu, co bylo řečeno, je velmi blízké vyprávění z Markova evangelia (Mk 2,18-22). Spolu s almužnou a modlitbou patří k nejdůležitějším znakům zbožnosti půst (srov. také Mt 6,1-18). Proto se postí Janovi učedníci, postí se farizeové, postí se každý, kdo v náboženském ohledu něco znamená – jen Ježíšovi učedníci se nepostí, což také hned vede k výtce vůči Ježíšovi. Ježíš reaguje protiotázkou, která by mohla znít: „Copak se postíte na svatbě?“ Pomocí tohoto obrazu Ježíš objasnit situaci. Která z Ježíšových posluchaček by si nevzpomněla na úžasná zaslíbení proroků, podle nichž se Bůh na konci času ujme svého lidu jako nevěsty a zasnoubí se s ní (srov. Oz 1-3; Ez 16; Iz 62,5)? Znamená to: Ježíš a jeho přátelé slaví svatbu, protože se přiblížilo Boží království. Proto je možný nový vztah k životu a k slavení, proto je možný nový jazyk, který je více zaměřen na obrazy a podobenství než na pojmy a teologicky vyumělkované vyjadřování.

Na závěr

Mnoho dalšího by bylo možné uvést z Ježíšova vystupování a jeho řečí. Boží království by se ukazovalo čím dál více ve své původní svěžesti. Když hovoříme o Božím království, užíváme často abstraktních pojmů. Tyto definice v evangeliích nejdeme. Ježíš o něm hovořil pomocí obrazů a podobenství, dokládal je svou nezaměnitelnou praxí. To vše nelze převést na jednoho jmenovatele či do jediné formule. Ježíšovým obrazům a podobenstvím máme znovu naslouchat a jeho praxi učinit svou vlastní zkušeností.

Poznámky:

- 1 Pro starozákonní pojetí Božího království čerpám zde z článku JANOWSKI, B. Ein großer König über die ganze Erde (Ps 47,3). Zum Königtum Gottes im Alten Testament. *Bibel und Kirche*, 2007, č. 2, s. 102–108.
- 2 Přečtěte si, prosím, 23. žalm.
- 3 Přečtěte si, prosím, Iz 6,1-5.
- 4 Přečtěte si, prosím, 93. žalm.
- 5 Vynikajícím způsobem se k novozákonnímu pojetí Božího království i k dalšímu chápání tohoto pojmu v dějinách církve vyjadřuje VIVIANO, B. T. *Království Boží v dějinách*. Praha: Vyšehrad, 2008.
- 6 Pro novozákonní pojetí Božího království čerpám zde z článku VENETZ, H.-J. Jesus von Nazaret: Prophet der angebrochenen Gottesherrschaft. Grundlegende Reich Gottes-Texte der synoptischen Evangelien. *Bibel und Kirche*, 2007, č. 2, s. 78–84.